

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ ТЕХНІКУМ
Цикл соціально-гуманітарних дисциплін**

**МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
по виконанню контрольної роботи з дисципліни
«ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»**

**IV курс VII семестр
заочна форма навчання
на базі професійно-технічної освіти**

**спеціальність: 181 «Харчові технології»
галузь знань: 18 «Виробництво та технології»**

**спеціальність: 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
галузь знань: 07 «Управління та адміністрування»**

Полтава – 2016

Методичний посібник по виконанню контрольної роботи з дисципліни «Основи правознавства»

IV курс VII семестр, заочна форма навчання на базі професійно-технічної освіти

спеціальність: 181 «Харчові технології»

галузь знань: 18 «Виробництво та технології»

спеціальність: 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

галузь знань: 07 «Управління та адміністрування»

Укладач: Литвин Т. С. – викладач дисципліни «Основи правознавства»

Рецензент: Пивоварська К. Б. – к.і.н, доцент кафедри правознавства ПНПУ
імені В.Г. Короленка

Розглянуто та затверджено

на засіданні циклу

соціально-гуманітарних дисциплін

Протокол № ____

від “ ____ ” _____ 20__ р.

Голова циклової комісії:

_____ Турбаба А.М.

Загальні методичні вказівки

Опанування навчальної дисципліни «Основи правознавства» є важливою і невід'ємною складовою формування правосвідомості, правової культури і юридичної грамотності молодого громадянина, без чого не може відбутися ні правова демократична держава ні громадянське суспільство.

Програма дисципліни «Основи правознавства» яка викладається на неюридичних спеціальностях вишів усіх рівнів акредитації фактично є розширеним продовженням шкільної програми з дисципліни «Основи правознавства», а тому передбачається, що певний обсяг знань студент уже повинен мати.

У будь-якому випадку даний короткий навчальний посібник допоможе студенту повторити і закріпити базовий теоретичний матеріал з дисципліни «Основи правознавства», опрацювати матеріал винесений на самостійну роботу, належним чином підготуватися до написання контрольної роботи.

Запропонований наприкінці список рекомендованої літератури зорієнтує студента на більш поглиблене опрацювання навчальної літератури і нормативно-правової бази, що забезпечить достатній рівень володіння теоретичним матеріалом дисципліни і вміння вирішувати елементарні практичні завдання (правові задачі). Посібник і методичні рекомендації розраховані на студентів що навчаються без відриву від виробництва. Матеріал посібника відповідає діючій робочій навчальній програмі узгодженій з вимогами МОН України.

Окрему увагу в навчальному посібнику відведено трудовому праву, що має безпосередній зв'язок із практично-прикладною діяльністю студентів-заочників.

КОРОТКИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ВИНЕСЕНОГО НА САМОСТІЙНУ РОБОТУ

РОЗДІЛ I. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Тема 1. Основи теорії держави

1. Поняття держави та її ознаки

Держава – це суверенне, політико-територіальне об'єднання суспільства, кероване апаратом управління, що виражає свою волю в загальнообов'язкових юридичних нормах і реалізує її за допомогою апарату примусу, податкової системи й інших інститутів, які забезпечують існування та реалізацію інтересів цього об'єднання як єдиної системи різноманітних соціальних груп.

Основні ознаки держави:

1. Суверенітет. Ця ознака держави характеризує положення державної влади, вказує на її внутрішню та зовнішню незалежність від будь-яких форм влади.

2. Апарат державної влади (управління).

3. Поширеність державної влади. Дана ознака вказує на особливість впливу державної влади на всіх членів суспільства. Державна влада об'єднує членів суспільства за допомогою громадянства, як інституту, що визначає зв'язок людини і суспільства з певною територією.

4. Територія.

5. Населення (суспільство).

6. Апарат примусу.

7. Видання загальнообов'язкових юридичних норм.

8. Податкова система.

2. Форма держави

Поняття форми держави об'єднує в собі три компоненти:

- форму державного правління;
- форму державного устрою;
- політичний режим.

Форма державного правління – це спосіб організації верховної влади в державі. Поняття форми правління включає в себе визначення структури вищих органів державної влади, порядок їхнього створення, розподіл повноважень, принципи взаємодії з іншими органами влади, з політичними партіями, класами та іншими верствами населення.

Зазвичай виокремлюють дві основні форми правління: республіку і монархію.

Монархія – вища державна влада, повністю або частково зосереджена в руках одноособового глави держави (короля, царя, імператора), влада якого передається, як правило, по спадковості.

Поняття **форми державного устрою** описує територіальну структуру держави (тобто поділ держави на територіальні одиниці) і те яким чином влаштована регіональна та місцева влада і на яких принципах вона взаємодіє з центральною владою. Виокремлюють дві основні форми державного устрою: унітарну і федеративну.

Політичний режим – це елемент форми держави, що визначає методи та прийоми здійснення політичної влади. *Типи (форми) політичного режиму* визначаються конкретною розстановкою політичних сил, рівнем політичної зрілості громадян та

цивілізованістю країни. Зазвичай виокремлюють два актуальних типи політичного режиму: демократичний та авторитарний.

Тема 2. Загальне поняття права, норми права. Джерела, система та реалізація права

3. Поняття права та його ознаки

Суспільна комунікація людей неможлива без дотримання певних правил. Ці правила називають *соціальними нормами*; вони поширюються на певні групи людей, регулюють суспільні відносини і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу. Становлячи різновид соціальних норм, норми права мають всі ознаки соціальних норм (регулятивність, нормативність, забезпеченість) і в той же час відрізняються від них *специфічними властивостями*:

- порушення норми права тягне негативну реакцію держави у вигляді юридичної відповідальності;
- дія норм права поширюється *на всіх людей*.

Право – це система загальнообов’язкових і формально визначених правил поведінки, що встановлюються, гарантуються і охороняються державою з метою упорядкування суспільних відносин.

Ознаки права:

- Право встановлюється або санкціонується (тобто офіційно схвалюється) державою. Воно є єдиним різновидом норм, що розробляються та приймаються, за певною процедурою, державою.
- Право є *системою норм*. Приписи, що складають право, є не просто сукупністю, а системним утворенням. Вони певним чином підпорядковуються та взаємодіють.
- Право є *загальнообов’язковим* для всього населення, що проживає на території певної держави. Право передбачає неможливість невиконання чи порушення його приписів будь-ким. Така поведінка визнається протиправною і карається державою.
- *Формальна* визначеність права. Правові норми – закони, втілені в офіційних нормативно-правових актах, викладених в оптимальній логічно формі.
- Право має *загальний* характер. Його норми регламентують необмежену і не визначену кількість відносин, право поширюється на невизначену кількість суб’єктів.
- Право *охороняється державою*. У разі добровільного невиконання правових вимог застосовується певні засоби для їх примусової реалізації.

Розрізняють поняття об’єктивного і суб’єктивного права.

4. Система права: норма, інститут, галузь права

Система права – внутрішня структура чи форма права, що полягає в єдності та узгодженості юридичних норм, зосереджених у відносно самостійних їхніх комплексах – галузях, підгалузях, інститутах. Іншими словами, система права – це система всіх діючих юридичних норм певної конкретної держави.

Право поділяється на галузі, правові інститути та правові норми.

Галузь права – це сукупність норм права, які властивими їм методами регулюють певну *однорідну сферу* суспільних відносин (майнових, трудових, сімейних, цивільних, господарських і т.п.).

Інститут права – це сукупність відносно відокремлених правових норм, які регулюють певний *однорідний вид* суспільних відносин в середині галузі права (наприклад, інститут працевлаштування в трудовому праві, інститут усиновлення в

сімейному праві, інститут громадянства в конституційному праві). Розрізняють галузеві, тобто утворені нормами однієї галузі права, і міжгалузеві інститути права.

Норми права – загальнообов’язкові формально визначені правила поведінки, що встановлюються або санкціонуються державою з метою врегулювання суспільних відносин. Таким чином норма права є елементарною одиницею системи права.

5. Джерела (форми) права

Джерела (форми) права складають зовнішню структуру права і є офіційними, закріпленими державою, способами зовнішнього прояву правових норм, що засвідчують їх загальну обов’язковість.

Розрізняють такі основні джерела права:

- Правові звичаї
- Релігійно-правові норми
- Правовий прецедент
- Нормативно-правовий акт
- Міжнародно-правові акти

Основним джерелом права України є нормативно-правовий акт. Він має свою певну форму: закони, укази, постанови, інструкції та інше.

Нормативно-правовий акт є результатом правотворчості, яка складається з трьох етапів:

- Підготовчий – здійснюється підготовка проекту нормативно-правового акту
- Прийняття нормативно-правового акту.
- Введення нормативно-правового акту в дію.

Нормативно правові акти поділяються на закони і підзаконні акти.

Закон – нормативно-правовий акт прийнятий найвищим представницьким органом державної влади чи шляхом безпосереднього волевиявлення народу (референдум), що регулює найбільш важливі суспільні відносини і має найвищу юридичну силу в системі законодавства країни. Основним законом кожної держави є Конституція. Норми звичайних законів не можуть суперечити нормам конституційних законів.

Підзаконний нормативно-правовий акт – це нормативний акт компетентних органів держави, що видається на підставі закону, відповідно до закону, і з метою його виконання. Підзаконні нормативно-правові акти поділяються на: загальні, відомчі, місцеві, локальні.

Тема 3. Законність та правопорядок. Правопорушення та юридична відповідальність

6. Правопорушення: поняття, склад, види

Протиправною поведінкою вважається поведінка, що характеризується порушенням норм права. Одним з видів такої поведінки є правопорушення. Кожне правопорушення конкретне, оскільки його чинить конкретний індивідуальний або колективний суб’єкт у певний час, у певному місці.

Правопорушення характеризується конкретно визначеними ознаками, до яких належить:

- суспільна небезпечність діяння (дія чи бездіяльність), що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків;
- протиправність діяння;

- винність особи, яка скоїла протиправне діяння;
- деліктоздатність суб'єкта правопорушення;
- покарання і стягнення.

Правопорушення – це юридичний факт, який має місце за наявності всіх вищезазначених ознак.

Види правопорушень – це класифікаційні групи правопорушень за різними підставами. Залежно від ступеня суспільної небезпечності розрізняють злочини і проступки.

Злочин – це вид правопорушення, що передбачається кримінальним законом, тобто суспільно небезпечні, кримінально протиправні, винні дії чи бездіяльність фізичної осудної особи, яка досягла певного віку, що посягають на суспільний чи державний устрій країни, її політичну чи економічну систему, власність, особу, громадянські, економічні, політичні та інші права й свободи особи.

Проступки класифікуються:

1) **адміністративні проступки** – це такі, що посягають на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи осіб, на встановлений порядок управління;

2) **дисциплінарні проступки** – це такі, що посягають на дисципліну праці, військову, державну, навчальну та інші види дисципліни;

3) **цивільно-правові проступки** – це шкідливе, протиправне, винне порушення деліктоздатною особою врегульованих нормами цивільного права майнових і пов'язаних з ними немайнових особистих відносин.

Склад правопорушення – це сукупність названих у законі ознак, за наявності яких небезпечне і шкідливе діяння визнається конкретним правопорушенням.

Склад правопорушення:

- **об'єкт правопорушення** – це суспільні відносини, які охороняються нормами права і на які посягає правопорушення;
- **об'єктивна сторона правопорушення** – це зовнішній акт суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкт, що охороняється нормами права, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди;
- **суб'єкт правопорушення** – це індивід чи колектив людей;
- **суб'єктивна сторона правопорушення** – це внутрішня психічна діяльність особи, пов'язана зі скоєнням правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони є провина, мотив і мета правопорушника.

Під **провиною** слід розуміти психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння і суспільно небезпечних наслідків у формі наміру та необережності.

Намір як форма провини характеризується тим, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії (бездіяльності), передбачає суспільно небезпечні й шкідливі наслідки і бажає чи свідомо допускає їх настання.

Залежно від вольового критерію намір поділяють на прямий і непрямий.

Необережність під час скоєння правопорушення має місце тоді, коли особа передбачала настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння і легковажно розраховувала на їх запобігання (протиправна самовпевненість), або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити (протиправна недбалість).

Казус має місце тоді, коли особа не передбачала і не могла передбачити суспільно небезпечних наслідків своєї діяльності.

Мотив – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її скоїти правопорушення.

Мета – це уявлення особи, котра скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне.

7. Юридична відповідальність: поняття, підстави, види

Юридична відповідальність – забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення волі чи певних цінностей, що йому належать. Іншими словами, це застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення. Юридична відповідальність поділяється на перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну).

Принципи юридичної відповідальності:

- відповідальність винної особи за діяння, а не за виявлення наміру;
- законність, невідворотність, доцільність і справедливість покладення юридичної відповідальності;
- гуманність і своєчасність юридичної відповідальності.

Функції юридичної відповідальності – це головні напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, які скоїли чи можуть скоїти правопорушення. Розрізняють такі функції юридичної відповідальності:

- 1) превентивна (попереджувальна);
- 2) виховна;
- 3) каральна;
- 4) компенсаційна (поновлювальна);
- 5) сигналізаційна (інформаційна).

Виокремлюють такі види юридичної відповідальності:

- кримінальна відповідальність – полягає у застосуванні заходів кримінального покарання до фізичних осіб, винних у скоєнні злочину;
- адміністративна відповідальність – покладання на порушників загальнообов'язкових правил, чинних в управлінні та в інших сферах, адміністративних стягнень;
- цивільно-правова відповідальність – відповідальність фізичної чи юридичної особи за порушення договірних зобов'язань, заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення особистих майнових прав;
- дисциплінарна відповідальність – відповідальності працівника за порушення трудової дисципліни із застосуванням до нього догани, звільнення чи інших дисциплінарних стягнень;
- матеріальна відповідальність – відповідальність працівника за матеріальну шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків.

РОЗДІЛ II. ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Тема 5. Конституційні права і свободи, обов'язки людини і громадянина

8. Поняття основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина

а) Поняття громадянства. Набуття і припинення українського громадянства

Під громадянством України розуміють правовий зв'язок між фізичною особою і державою Україна, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах і обов'язках.

Громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому її законами та міжнародними договорами України.

Питання громадянства України регулюються Конституцією України (ст. 4, 25, 26), Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001р., міжнародними договорами України.

Законодавство України про громадянство ґрунтується на *принципах*:

- *єдиного громадянства;*
- *запобігання виникненню випадків без громадянства;*
- *неможливість позбавлення громадянина України громадянства України;*
- *визнання права громадянина України на зміну громадянства;*
- *неможливість автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства в результаті укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) і автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;*
- *рівність перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;*
- *збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.*

Умови прийняття до громадянства України та виходу з громадянства України:

Іноземці та особи без громадянства можуть бути за їх клопотанням прийняті до громадянства України за умов:

- *визнання і дотримання Конституції та законів України;*
- *неперебування в іноземному громадянстві або подання зобов'язання його припинити чи декларації про відмову від нього;*
- *безперервного проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років (за винятками, визначеними законом);*
- *отримання дозволу на постійне проживання в Україні;*
- *володіння державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (ця умова, не поширюється на осіб, які мають фізичні вади — сліпі, глухі, німі),*
- *наявності законних джерел існування (крім осіб, яким надано статус біженця або притулок в Україні). Деякі з цих вимог не поширюються на осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, і на осіб, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України.*

Закон України «Про громадянство України» встановив такі підстави *припинення* українського громадянства:

- *внаслідок виходу з громадянства України.* Він здійснюється за клопотанням особи, що виїхала на постійне проживання за кордон. Вихід із громадянства України допускається, якщо особа набула іноземне громадянство або одержала гарантії про прийняття в іноземне громадянство. Не дозволяється вихід із громадянства особи, притягнутої як обвинуваченої у кримінальній справі;
- *внаслідок втрати громадянства.*

Громадянство України втрачається, якщо:

- *повнолітній громадянин України добровільно набув громадянство іншої держави;*
- *іноземець набув громадянство України і не надав до державних органів України документ про припинення іноземного громадянства або декларацію про відмову від нього;*

- іноземець набув громадянство України і скористався правами або виконав обов'язки, що надала або поклала на нього іноземна держава;
- особа набула громадянство України внаслідок подання свідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів;
- громадянин України без згоди державних органів України вступив на державну службу або на службу в органи місцевого самоврядування іншої держави;

б) Оформлення прав людини у міжнародно-правовій практиці

Права людини – це можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя. Права людини є невід'ємними від індивіда, вони екстериторіальні і наднаціональні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. Права людини можуть бути обмежені тільки тією мірою, яка необхідна для захисту прав іншої людини.

В сучасній міжнародній практиці права людини визнаються пріоритетними порівняно з правами громадянина. Справа в тому, що права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій чи іншій країні, а громадянина – лише на тих осіб, які є громадянами певної держави.

10 грудня 1948 р. в Парижі Генеральна Асамблея ООН прийняла й оголосила Загальну декларацію прав людини (ЗДПЛ). Вона складається з преамбули та 30 статей, що містять основні права й свободи людини, які можна розділити на громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні. У другій статті сформульовано принцип рівності й недопущення дискримінації щодо прав і свобод людини.

Загальна декларація прав людини – складова частина так званої Хартії прав людини, куди увійшли два пакти, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966р. на розвиток положень декларації: Міжнародний пакт про громадянські й політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. На відміну від Декларації, кожний Пакт має обов'язкову силу для держав, які його підписали; кожна держава зобов'язується поважати і забезпечувати права, що містяться у Пакті.

Інші міжнародно-правові документи, що стосуються прав людини:

- Європейська конвенція про захист прав й основних свобод людини (1950 рік);
- Європейський соціальний статут (1961 р.);
- Підсумковий акт Заключної Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975 рік);
- Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасників наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989 рік);
- Конвенція про права дитини (1989 рік).

9. Система і зміст конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина

Конституційні права і свободи – це закріплені в Конституції України і гарантовані державою можливості людини та громадянина вільно і самостійно обирати вид і міру своєї поведінки, користуватися соціальними благами, реалізуючи як особистий, так і загальний інтерес. Конституційне закріплення прав і свобод є способом визначення гуманістичних ідеалів суспільства, обмеження влади та захисту людини від свавілля держави.

Проголошення, дотримання та захист прав і свобод людини є визначальним критерієм оцінки політики держави. Згідно зі ст.3 Конституції України утвердження і забезпечення прав та свобод є головним обов'язком держави.

Конституція України визначає такі групи основних прав людини і громадянина:

Особисті права:

- право на життя, на недоторканність особи, житла (ст. 27, 28, 29, 30);
- на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної кореспонденції (ст.31);
- право на приватне життя, невтручання у нього (ст. 32);
- на вибір місця проживання, свободу пересування (ст. 33);
- на свободу власної думки і слова, на вільне волевиявлення своїх поглядів і переконань (ст. 34);
- на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35).

Політичні права:

- утворювати і брати участь у роботі об'єднань громадян (ст. 36, 37);
- право брати участь в управлінні державними та громадськими справами (ст. 38);
- обирати і бути обраним до державних органів та органів місцевого самоврядування тощо (ст. 38).
- обговорювати і приймати закони та рішення загальнодержавного і місцевого значення (ст. 39);
- надсилати індивідуальні і колективні звернення до державних органів (ст. 40);

Економічні права:

- право на приватну власність (ст. 41);
- право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом (ст. 42);
- право на працю (ст. 43);
- можливість вибору роду занять і роботи за своїм покликанням (ст. 43);
- право на справедливу оплату праці (ст. 43);
- право на страйк (ст. 44);
- право на відпочинок (ст. 45).

Соціальні права:

- право на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, втрати працездатності (ст. 46);
- право на житло (ст. 47);
- право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає одяг, житло і харчування, тощо (ст. 48).
- право на охорону здоров'я (ст. 49);

Екологічні права:

- право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50);
- на екологічно безпечні продукти харчування та предмети побуту (ст. 50);
- на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50).

Культурні права:

- право на освіту (ст. 53);
- право на користування досягненнями вітчизняної і світової культури (ст. 54);
- право на свободу наукової, технічної та художньої творчості (ст. 54);
- право на захист інтелектуальної власності (ст. 54).

Соціально – юридичні права:

- Ст. 55 Конституції України визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження рішень в суді. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини; до міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; будь – якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи.

- ст. 56 гарантує, що кожен має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб.
- ст.57 гарантує право кожному знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення.
- ст.59 Конституції гарантує право на правову допомогу.
- Згідно зі ст.61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного й того ж виду за одне й те ж саме правопорушення.
- В Україні діє «презумпція невинуватості». Це означає, що особа вважається невинною у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

в) Конституційні обов'язки людини і громадянина.

1. *Захист Батьківщини, незалежності й територіальної цілісності України.* Відповідно до цього встановлено обов'язок нести військову службу. Цей обов'язок поширюється тільки на громадян України.
2. *Повага до державних символів України.*
3. *Охорона природи і культурної спадщини.* Кожен зобов'язаний не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати заподіяні ним збитки.
4. *Сплата податків і зборів.* Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Цей обов'язок включає також щорічне подання декларації про свій майновий стан і доходи за минулий рік.
5. *Дотримання і виконання законодавства України.* Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.
6. *Одержання повної середньої освіти.* Цей обов'язок адресований кожній людині.

РОЗДІЛ III. ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Тема 9. Поняття цивільного права та цивільно-правових відносин

10. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин

Учасниками цивільних правовідносин є фізичні особи та юридичні особи. Людина, як учасник цивільних правовідносин, вважається фізичною особою. Всі фізичні особи мають цивільну правоздатність і дієздатність.

Цивільна правоздатність – можливість особи мати суб'єктивні цивільні права і цивільні обов'язки. Цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження та припиняється в момент смерті. Однак для того, щоб самому набути цивільні права й обов'язки, треба мати не тільки правоздатність, а й дієздатність.

Цивільна дієздатність – здатність особи самостійно набувати цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у випадку їх невиконання. Цивільна дієздатність залежить від віку і психічного стану фізичної особи. Градації обсягу дієздатності за віком:

- особи, які не досягли 14 років (малолітні), є *частково дієздатними*. Вони мають право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності.
- особи у віці від 14 до 18 років (неповнолітні) мають *неповну цивільну дієздатність*. Ряд дій вони можуть здійснювати самостійно: розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності; бути учасником (засновником) юридичних осіб; укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я;
- з 18 років повна дієздатність

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі до виповнення 18 років у випадках:

- з моменту одруження;
- працює за трудовим договором за згодою батьків;
- записана матір'ю або батьком дитини;
- бажає займатися підприємницькою діяльністю за згодою батьків.

Має місце залежність обсягу дієздатності фізичної особи від її психічного стану. За рішенням суду фізична особа може бути визнана *обмежено дієздатною*, якщо вона:

- страждає на *психічний розлад*, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними;
- зловживає *спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами* і тим самим ставить себе чи свою сім'ю у скрутне матеріальне становище. Обмежено дієздатній особі призначається піклувальник, який дає згоду на вчинення нею цивільно-правових дій. Обмежено дієздатна особа може самостійно здійснювати тільки дрібні правочини (купити продукти, квиток у кінотеатр і та ін.).

Фізична особа, що страждає на хронічний, стійкий психічний розлад і не здатна усвідомлювати своїх дій та (або) керувати ними, за рішенням суду може бути визнана *недієздатною*. Такій особі призначається опікун, що здійснює громадсько-правові дії від імені опікуваного.

Таким чином, обмеження цивільної правосуб'єктності можливе виключно за рішенням суду. Судом також ці обмеження скасовуються в разі зміни психічного стану на краще (припинення вживання спиртних напоїв чи наркотиків, видужання).

Юридична особа – це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді.

Ознаками юридичної особи є:

- організаційна єдність. Юридична особа має певну структуру (відділи, управління, цехи, інші підрозділи), керівництво, певну мету і завдання (закріплені статутом, засновницьким договором або іншим установчим документом);
- наявність відокремленого майна. Організація повинна мати своє майно, відокремлене від майна засновників або інших юридичних осіб;
- самостійна майнова відповідальність. Юридична особа сама відповідає за правочинами, що укладаються нею, за борги та інші зобов'язання;
- участь у цивільному обігу від свого імені. Юридична особа має власне найменування, закріплене державною реєстрацією;
- здатність бути позивачем і відповідачем у суді. Від свого імені юридична особа має право бути учасником судового чи господарського процесу.

Особливістю правосуб'єктності юридичних осіб є те, що:

- Правоздатність і дієздатність юридичної особи настає одночасно – з моменту заснування юридичної особи (тобто з моменту державної реєстрації).
- Обсяг дієздатності юридичної особи є спеціальним і залежить від мети та завдань, для реалізації яких ця особа створена і яка закріплена в її статуті чи положенні.
- Правоздатність і дієздатність юридичної особи припиняється одночасно: з моменту припинення юридичної особи.

Способами припинення юридичної особи є:

- ліквідація (внаслідок банкрутства);
- реорганізація (злиття, поділ, приєднання), при якій права та обов'язки переходять до новоствореної юридичної особи.

Право власності

Право власності – це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦКУ).

Право власності включає в себе:

- **Володіння** – фактичне володіння річчю поєднане з наміром вважати річ своєю, перебування речі у своєму господарстві
- **Користування** – вилучення з речі корисних властивостей. Головне повноваження власника.
- **Розпорядження** – можливість вирішити юридичну і фактичну долю речі.

Власник має право вчинити будь-які дії щодо свого майна, які не суперечать закону. Держава не втручається у здійснення власником права власності; діяльність власника може бути обмежена чи припинена у випадках і в порядку, встановлених законом. Право власності є непорушним.

Формами власності згідно із Конституцією України та Цивільним кодексом України є:

- власність українського народу;
- приватна власність;
- державна власність;
- комунальна власність.

Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом (Ст. 318 ЦКУ)

Тема 10. Зобов'язальне право. Цивільно-правові угоди представництво в цивільному праві

11. Зобов'язальне право, поняття зобов'язання, підстави його виникнення та припинення

Згідно ст. 509 ЦКУ, **зобов'язанням** є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, надати послугу, сплатити гроші), або ж утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання обов'язку. Зобов'язання має ґрунтуватися на добросовісності, розумності, справедливості.

Зобов'язання можуть бути **договірними** і не **договірними**.

Згідно ст. 525 ЦКУ одностороння відмова від зобов'язання, чи зміна його умов не допускається.

Сторонами у зобов'язанні є боржник і кредитор (ст. 510 ЦКУ).

Згідно ст. 512 ЦКУ підставами заміни кредитора у зобов'язанні можуть бути:

- передання своїх прав іншій особі за правочином;
- правонаступництво;

- виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем;
- виконання обов'язку боржника третьою особою.

Боржник у зобов'язанні може бути замінений лише за згодою кредитора (ст. 520 ЦКУ).

Первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторіві документи які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка важлива для їх здійснення. Боржник має право не виконувати свого обов'язку до надання йому доказів переходу до нового кредитора прав у зобов'язанні (ст. 517 ЦКУ).

Цивільним кодексом передбачені і визначені такі види забезпечення виконання зобов'язання:

Неустойка (ст. 549 ЦКУ) – грошова сума чи інше майно, яке боржник зобов'язаний сплатити чи передати кредиторіві у випадку порушення умов зобов'язання. Неустойка може бути у формі штрафу або пені.

Штраф – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного, або неналежно виконаного зобов'язання.

Пеня – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення його виконання.

Порука (ст. 553 ЦКУ). За договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково, або у повному обсязі. Поручителем може бути одна або декілька осіб.

Гарантія (ст. 560 ЦКУ). За договором гарантії банк, страхова організація чи інша фінансова установа (гарант) гарантує перед кредитором виконання боржником свого обов'язку. Згідно ст. 556 ЦКУ, обов'язок гаранта перед кредитором обмежується виплатою суми на яку видано гарантію.

Завдаток (ст. 570 ЦКУ) – грошова сума, або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

Застава (ст. 572 ЦКУ). У разі невиконання боржником зобов'язання забезпеченого заставою кредитор має право стягнення за рахунок заставленого майна. Якщо предметом застави є нерухомість, то договір застави підлягає нотаріальному посвідченню. Видами застави є **іпотека**, тобто застара нерухомості що залишається у володінні заставодавця (боржника), та **заклад**, тобто застара рухомого майна що передається у володіння кредитора.

Притримання (ст. 594 ЦКУ). Кредитор який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові, або особі вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторіві пов'язаних із нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання. Ризик випадкового знищення або пошкодження притриманої речі лежить на кредиторіві.

Підставами припинення зобов'язання можуть бути:

- виконання зобов'язання (ст. 598 ЦКУ);
- за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим (новація), (ст. 604 ЦКУ);
- прощення боргу (ст. 605 ЦКУ);
- у випадку поєднання боржника і кредитора в одній особі (606 ЦКУ);

- у випадку неможливості виконання зобов'язання у зв'язку із обставиною за яку не може відповідати жодна зі сторін (607 ЦКУ);
- смерть боржника, якщо зобов'язання нерозривно пов'язане із його особою і не може бути виконане іншою особою (ст. 608 ЦКУ);
- ліквідація юридичної особи-кредитора (ст. 609 ЦКУ).

12. Представництво у цивільному праві

Представництвом (ст. 237 ЦКУ) є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони яку вона представляє. Згідно ст. 239 ЦКУ правочин вчинений представником створює, змінює чи припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє.

Представництво за законом (ст. 242 ЦКУ):

- **батьки (усиновлювачі)** є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей.
- **опікун** є законним представником малолітньої особи та фізичної особи визнаної недієздатною.

Комерційним представником (ст. 243 ЦКУ) є особа, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності.

Представництво за довіреністю (ст. 244 ЦКУ). Форма довіреності має відповідати формі в якій відповідно до закону має вчинятися правочин (ст. 245).

Припинення представництва за довіреністю (ст. 248 ЦКУ) *припиняється у випадку:*

- закінчення строку довіреності;
- скасування довіреності особою, що її видала;
- відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;
- смерті фізичної особи що видала чи отримала довіреність;
- припиненні юридичної особи що видала чи отримала довіреність.

13. Поняття цивільно-правового договору та його види

Договором – є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договір вважається укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Конкретні види цивільних договорів:

Договір купівлі-продажу (ст. 655 ЦКУ). За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) продає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцю), а покупець приймає або зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього повну грошову ціну.

Предмети договору:

1. Товар, який є у продавця в момент договору.
2. Майнові права.
3. Право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру.

Право продажу товару належить власнику товару.

Договори купівлі-продажу земельної ділянки, житлового будинку (квартири чи іншого нерухомого майна), єдиного майнового комплексу укладаються в письмовій формі і підлягають *нотаріальному посвідченню та державній реєстрації*.

Договір дарування (ст. 717 ЦКУ). За договором дарування, одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдарованому) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Дарунком можуть бути:

- рухомі речі, в тому числі гроші і цінні папери;
- нерухомі речі, квартири, будинки;
- майнові права, якими володіє дарувальник або які можуть виникнути у нього в майбутньому

У письмовій формі укладаються і підлягають нотаріальному посвідченню договори дарування :

- 1) рухомих речей, які мають особливу цінність;
- 2) нерухомі речі;
- 3) валютні цінності на суму, яка перевищує 50-разовий розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Право власності обдарованого виникає з моменту його прийняття.

Договір дарування квартири, будинку підлягає, крім нотаріального посвідчення державній реєстрації.

Договір майнового найму (оренди) (ст. 759 ЦКУ). За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування на певний строк за плату.

Плата за користування майном вноситься щомісячно, якщо інше не встановлено договором.

Строк договору найму вказується у договорі, але кожна сторона може відмовитися від договору у будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна за три місяці.

Піднайм (ст. 774 ЦКУ) – передання наймачем речі у користування іншій особі, і цей вид договору можливий лише за згоди наймодавця.

Договір найму припиняється у випадках:

- Смерті фізичної особи – наймача.
- Ліквідації юридичної особи, яка була наймачем або наймодавцем.
- У разі розірвання договору на вимогу однієї зі сторін.

Договір підряду (ст. 837 ЦКУ). За договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовник), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

Договір підряду укладається на виготовлення, обробку, переробку, ремонт та виконання іншої роботи.

Підрядник має право залучати субпідрядників для виконання роботи.

У договорі визначається ціна роботи, строки або етапи виконання роботи, а також умови оплати за виконану роботу.

Якщо виконана робота неналежної якості, замовник має право за своїм розсудом вимагати від підрядника:

- безоплатно усунути недоліки в роботі у розумні строки;
- пропорційно зменшити ціну роботи;
- відшкодувати свої витрати на усунення недоліків, якщо це обумовлено умовами договору. До вимог щодо неналежної якості роботи за договором підряду застосовується позовна давність в 1 рік, щодо будівель і споруд – 3 роки від дня прийняття роботи замовником.

Договір позики (ст. 1046 ЦКУ). За договором позики одна сторона (*позикодавець*) передає у власність другій стороні (*позичальнику*) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві суму позики або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.

Цей договір вважається укладеним з моменту передання грошей або речей.

Письмова форма договору обов'язково за умови:

- Позики, якщо сума не менш як у 10 разів перевищує розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- Якщо позикодавцем є юридична особа, незалежно від суми.
- Позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, а може і бути безпроцентним.

РОЗДІЛ IV. ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Тема 11. Поняття адміністративного права. Адміністративна відповідальність та інші заходи адміністративного примусу

14. Види адміністративних стягнень

Адміністративне правопорушення (проступок) – протиправна, суспільно-небезпечна винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Перелік **видів адміністративних проступків** містить *Особлива частина* кодексу про адміністративні правопорушення.

Адміністративне стягнення – необхідний правовий наслідок порушення (невиконання) адміністративних заборон, що полягає в осуді поведінки порушника і обмеженні його особистих благ, матеріальних та інших правових інтересів, в чому виражається оцінка вчиненого діяння.

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

- *попередження* – письмове офіційне застереження громадянина про скоєне ним правопорушення.

Постанова виконується органом (посадовою особою), який її виніс, шляхом оголошення постанови порушнику;

- *штраф* – це грошове стягнення на користь держави, що накладається судом згідно із чинним законодавством.

Розмір штрафу встановлюється залежно від тяжкості вчиненого правопорушення з врахуванням майнового стану винного. Штраф має бути сплачений порушником не пізніше, як через 15 днів з дня вручення йому постанови про накладання штрафу, а в разі оскарження або опротестування такої постанови – не пізніше, як через 15 днів із дня повідомлення про залишення скарги або протесту без змін.

У разі несплати порушником штрафу у строк, постанова про накладення штрафу надсилається для відрахування суми штрафу в примусовому порядку з його заробітної плати чи іншого заробітку, пенсії або стипендії. У разі відсутності самостійного заробітку осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративне правопорушення, штраф стягується з батьків або осіб, які їх замінюють.

При стягненні штрафу на місці вчинення адміністративного правопорушення порушникові видається квитанція встановленого зразка, яка є документом суворой фінансової звітності.

- *Оплатне вилучення предмета* (предмет, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення вилучається у правопорушника, а йому повертається матеріальна компенсація).
- *Конфіскація предмета, або грошей* (конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення).
- *Позбавлення спеціального права* – позбавлення спеціального права, наданого конкретному громадянину (право керування транспортними засобами, права полювання), застосовується на строк до 3-х років за грубе або систематичне порушення порядку користування цим правом.
- *Виправні роботи* – застосовуються на строк до 2-х місяців з відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до 20 % її заробітку в дохід держави.

Виправні роботи призначаються районним (міським) судом (суддею).

- *Арешт* – застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до 15 діб.

Призначається районним (міським) судом (суддею), виконуються негайно після винесення постанови. *Адміністративний арешт* (не застосовується до вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до 12 років, до осіб, які не досягли 18 років, до інвалідів I і II груп).

РОЗДІЛ V. ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Тема 12. Загальне поняття кримінального права та кримінальної відповідальності

15. Кримінальна відповідальність та її підстави

Поняття злочину законодавчо сформульовано у ст.11 КК України: “Злочином є передбачене Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину”.

Злочини поділяються на види за ступенем тяжкості:

- **Злочини невеликої тяжкості**, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк щонайбільше двох років або інше, більш м'яке. Наприклад, ст. 299 КК України за жорстоке поводження з тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також у разі нацькування тварин одна на одну, вчиненого з хуліганських чи корисливих мотивів, передбачено покарання у вигляді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців.
- **Злочини середньої тяжкості**, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк щонайбільше п'ять років. Наприклад, за хуліганство, вчинене групою осіб (ст. 296 КК України), встановлено покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до чотирьох років.
- **Тяжкі злочини**, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк щонайбільше десять років. Наприклад, грабіж, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або заподіянням значної шкоди потерпілому, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років (ст. 186 КК України).

- **Особливо тяжкі злочини**, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі. До цієї групи злочинів належить умисне вбивство, вчинене з корисливих, хуліганських мотивів, на замовлення, з особливою жорстокістю, яке карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі (ст. 115 ч. 2 КК України).

Склад злочину – це сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які визначають суспільно-небезпечне діяння як злочин. Склад злочину тотожний складу правопорушення.

Поняття суб'єкта злочину визначається у Розділі 4, Загальної частини КК України. Суб'єктом злочину (ст. 18 КК) є **осудна фізична особа**, яка вчинила злочин у віці з якого може наставати кримінальна відповідальність. Осудною (ст. 19 КК) є особа, яка на час скоєння злочину усвідомлювала свої дії і могла керувати ними. **Неосудна особа** кримінальній відповідальності не підлягає.

Ст. 20 КК визначає поняття **обмеженої осудності**, тобто стану особи яка безпосередньо на час скоєння злочину не була здатна керувати своїми діями і усвідомлювати їх. Визнання особи обмежено осудною враховується при призначенні покарання. Визначення особи неосудною чи обмежено осудною може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру за рішенням суду.

Згідно ст. 21 КК **поняття обмеженої осудності не поширюється на випадки вчинення злочину в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння**. Не підлягає кримінальній відповідальності також особа яка на час вчинення злочину була осудною, але захворіла на психічний розлад до постановлення вироку суду (ст. 19 КК). До таких осіб теж можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру.

Ст. 22 КК встановлює **вік з якого настає кримінальна відповідальність – 16 років**, а також визначає перелік злочинів відповідальність за які може наступити у віці від 14 до 16 років.

У відповідності до **ст. 6 КК України** особи, які вчинили злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності за КК України. Ст. 7 КК України визначено, що громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Згідно зі ст. 8 КК України, іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, несуть в Україні відповідальність у випадках, передбачених міжнародними договорами, або якщо вони вчинили особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

16. Кримінальне покарання

Кримінальне покарання – це особливий захід державного примусу, що застосовується судом від імені держави до особи, винної у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Застосовуючи кримінальне покарання, держава переслідує наступні цілі:

- настання негативних наслідків для винного (кара);
- виправлення і перевиховання засудженого;
- запобігання вчиненню засудженим нових злочинів (спеціальне попередження);
- запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальне попередження).

Кримінальний кодекс (Розділ X, ст. 51 КК) передбачає **12 видів покарань**, які поділяються на **основні, додаткові та змішані**, тобто такі, що можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові покарання.

Основні покарання:

- **Громадські роботи** Покарання у формі **виправних робіт** встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацевдатних, до осіб, що не досягли 16-річного віку, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування.
- Покарання у формі **службового обмеження** застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від 6 місяців до 2 років у випадках, передбачених КК України, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше 2 років призначити службове обмеження на той самий строк.
- Покарання у формі **арешту** полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті. Арешт не застосовується до осіб віком до 16 років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до 7 років.
- Покарання у формі **обмеження волі** полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від 1 до 5 років. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої груп.
- Покарання у формі **тримання в дисциплінарному батальйоні** призначається військовослужбовцям строкової служби на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК України.
- Покарання у вигляді **позбавлення волі на певний строк** полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи. Позбавлення волі встановлюється на строк від 1 до 15 років.
- **Довічне позбавлення волі** встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку.

Додаткові покарання:

- Засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути **позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу**.
- Покарання у формі **конфіскації майна** полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю

засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Змішані покарання:

- **Штраф** - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, установлених в Особливій частині КК України. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями КК України не передбачено вищого розміру штрафу. Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК України. У разі неможливості сплати штрафу суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку: десять годин громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за чотири встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.
- **Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю** може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

РОЗДІЛ VI. ОСНОВИ ТРУДОВОГО ПРАВА

Тема 13. Поняття трудового права. Трудові права та обов'язки

17. Трудові правовідносини

Трудові правовідносини – це врегульовані трудовим законодавством трудові й тісно пов'язані з ними відносини працівників у галузі праці. Ядром правовідносин у сфері трудового права є трудові правовідносини, що визначаються як добровільний правовий зв'язок працівника з роботодавцем (підприємством чи фізичною особою), за яким працівник зобов'язується здійснювати обумовлену трудову функцію, виконуючи правила внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати винагороду за певний трудовий внесок і створювати умови праці відповідно до законодавства, колективного трудового договору.

Кодекс законів про працю України регулює найбільш важливі аспекти трудових правовідносин, а саме:

- порядок укладання і виконання колективного договору;
- порядок укладання і розірвання індивідуального трудового договору;
- порядок звільнення працівників і наступного їх працевлаштування;
- тривалість робочого часу і часу відпочинку працівників;
- засади нормування праці;
- загальні норми визначення оплати праці;
- гарантії трудових прав;
- забезпечення трудової дисципліни;
- забезпечення охорони праці;
- порядок вирішення трудових спорів;
- права і повноваження профспілок і трудових колективів.

Специфіка суб'єктів трудових правовідносин:

Можливість бути суб'єктом трудового права обумовлена наявністю трудової правоздатності й трудової дієздатності.

У трудовому праві працівник володіє єдиною правосуб'єктністю і в повному обсязі – з досягненням 16-річного віку, а в окремих передбачених законом випадках – 15 і 14-річного віку (*ст. 188 КЗпП України*).

Головним суб'єктом трудового права є працівники (робітники й службовці), їх правовий статус переважно єдиний для всіх працівників, де б вони не працювали. Винятком є лише три категорії працівників: жінки, неповнолітні й працівники із зниженою працездатністю (інваліди, пенсіонери, ветерани праці). Правовий статус останніх відображає підвищені гарантії права на працю, підвищений захист їх організму від шкідливих чинників, пов'язаних з виробництвом.

Важливим суб'єктом трудового права є власник або уповноважений ним орган – роботодавець будь-якої форми власності, дозволеної чинним законодавством України.

Тема 14. Трудовий договір

18. Поняття, зміст і види трудового договору

Ст. 21 КЗпП визначає **трудовий договір** як угоду між працівником і власником чи уповноваженим ним органом (роботодавцем) або фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати визначену цією угодою роботу (трудову функцію за визначеною посадою, спеціальністю, професією із зазначенням кваліфікації), дотримуватись правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується вчасно й у повному обсязі виплачувати працівнику заробітну плату, забезпечувати безпечні умови праці, необхідні для виконання цієї роботи, передбачені чинними законодавчими й іншими нормативно-правовими актами, колективним договором і угодою сторін.

Сторонами трудового договору є працівник і роботодавець.

Роботодавцем, як стороною трудового договору, є власник чи уповноважений ним орган або особа.

Зміст трудового договору складають основні (необхідні) й додаткові (факультативні) умови.

До основних умов трудового договору належать умови:

- про місце роботи (підприємство, організація);
- про трудову функцію (рід роботи, професія, спеціальність і кваліфікація);
- про оплату праці (посадовий оклад, годинна тарифна ставка, надбавки, доплати);
- про термін трудового договору (безстроковий, на визначений термін чи на період виконання певної роботи);
- про дату початку роботи (якщо термін не зазначений, то з дати укладення трудового договору).

До додаткових умов трудового договору можуть належати:

- встановлення випробувального терміну при прийомі на роботу.

Трудовий договір повинен бути письмовим. Випадки, коли трудовий договір має бути укладений тільки в письмовій формі, визначені частиною 1 ст. 24 КЗпП.

Види трудових договорів розрізняють залежно від строку укладання. Трудовий договір може укладатися на (ст. 23 КЗпП):

- невизначений строк (безстроковий);
- визначений строк;
- на час виконання певної роботи.

Умови трудового договору не можуть погіршувати становище працівника в порівнянні з чинним законодавством. Забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу (ст. 22 КЗпП)

Ст. 24 КЗпП визначає перелік документів необхідних для укладення трудового договору. При укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, – також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи. *Згідно ст. 48 КЗпП трудова книжка є основним документом про трудову діяльність працівника.* Трудові книжки ведуться на всіх працівників, які працюють на підприємстві, в установі, організації або у фізичної особи понад п'ять днів. Працівникам, що стають на роботу вперше, трудова книжка оформляється не пізніше п'яти днів після прийняття на роботу.

Укладення трудового договору оформляється наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу про зарахування працівника на роботу. Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи.

Особі, запрошеній на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації за погодженням між керівниками підприємств, установ, організацій, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору. Забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я.

Згідно ст. 25 КЗпП, при укладенні трудового договору забороняється вимагати від осіб, які поступають на роботу, відомості про їх партійну і національну приналежність, походження, прописку та документи, подання яких не передбачено законодавством.

Згідно ст. 26 КЗпП, при укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Умова про випробування повинна бути застережена в наказі (розпорядженні) про прийняття на роботу. В період випробування на працівників поширюється законодавство про працю.

Випробування не встановлюється при прийнятті на роботу:

- осіб, які не досягли вісімнадцяти років;
- молодих робітників після закінчення професійних навчально-виховних закладів;
- молодих спеціалістів після закінчення вищих навчальних закладів;
- осіб, звільнених у запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби;
- інвалідів, направлених на роботу відповідно до рекомендації медико-соціальної експертизи;
- випробування не встановлюється також при переведенні на роботу на інше підприємство, в установу, організацію.

Згідно ст. 27 КЗпП, строк випробування при прийнятті на роботу, якщо інше не встановлено законодавством України, *не може перевищувати трьох місяців*, а в окремих випадках, за погодженням з відповідним виборним органом первинної профспілкової організації, – шести місяців.

Строк випробування при прийнятті на роботу робітників не може перевищувати одного місяця.

Якщо працівник в період випробування був відсутній на роботі у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або з інших поважних причин, строк випробування може бути продовжено на відповідну кількість днів, протягом яких він був відсутній.

Згідно ст. 29 КЗпП, до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний:

- роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору;
- ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором;
- визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;
- проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

Працівник повинен виконувати доручену йому роботу особисто і не має права передоручати її виконання іншій особі, за винятком випадків, передбачених законодавством (ст. 30 КЗпП). Власник або уповноважений ним орган не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором (ст. 31 КЗпП).

Згідно ст. 32 КЗпП переведення працівника на іншу роботу не може здійснюватися без його згоди. Переміщення в межах підприємства без зміни істотних умов праці і в межах кваліфікації працівника може здійснюватися без його згоди. Про зміну істотних умов праці працівник має бути попереджений не пізніше ніж за два місяці.

19. Підстави припинення трудового договору

Згідно ст. 36 КЗпП, підставами припинення трудового договору є:

- угода сторін;
- закінчення строку (пункти 2 і 3 статті 23), крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення;
- призов або вступ працівника на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу (у такому випадку згідно ст. 44 КЗпП працівникові виплачується вихідна допомога у розмірі не менше двомісячного середнього заробітку);
- розірвання трудового договору з ініціативи працівника (деталізується у ст. 38, 39 КЗпП), з ініціативи власника або уповноваженого ним органу (деталізується у ст. 40, 41 КЗпП) або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу (деталізується у ст. 45 КЗпП);
- переведення працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду;
- відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці (у такому випадку згідно ст. 44 КЗпП працівникові виплачується вихідна допомога у розмірі не менше середнього місячного заробітку);
- набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням) до позбавлення волі або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи;
- підстави, передбачені контрактом.
- ст. 37 КЗпП передбачає, що трудовий договір припиняється також у випадку направлення працівника за постановою суду до лікувально-трудоного профілакторію.

- Ст. 39 КЗпП передбачає умови розірвання строкового договору з ініціативи працівника. Строковий трудовий договір підлягає розірванню достроково на вимогу працівника в разі його хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором, порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного або трудового договору. В останньому випадку згідно ст. 44 КЗпП працівникові виплачується вихідна допомога у розмірі передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного середнього заробітку).

Особливості розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк, з ініціативи працівника (ст. 38 КЗпП):

Працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні. У разі, коли заява працівника про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлена неможливістю продовжувати роботу (переїзд на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; неможливість проживання у даній місцевості, підтверджена медичним висновком і т.д.), власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник.

Якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення не залишив роботи і не вимагає розірвання трудового договору, власник або уповноважений ним орган не вправі звільнити його за поданою раніше заявою, крім випадків, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Особливості розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу (ст. 40 КЗпП):

- зміни в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідація, реорганізація, банкрутство або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників (таке звільнення допускається, якщо неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу; звільнення проводиться тільки за попередньою згодою профспілки (ст. 43 КЗпП), за винятком випадку повної ліквідації підприємства);
- виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи (таке звільнення допускається, якщо неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу, звільнення проводиться тільки за попередньою згодою профспілки (ст. 43 КЗпП), працівникові виплачується вихідна допомога у розмірі не менше середнього місячного заробітку, (ст. 44 КЗпП);
- систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку (звільнення проводиться тільки за попередньою згодою профспілки);
- прогул (в тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин (звільнення проводиться тільки за попередньою згодою профспілки (ст. 43 КЗпП));
- нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи

(посада) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності (звільнення проводиться тільки за попередньою згодою профспілки);

- поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (таке звільнення допускається, якщо неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу; працівникові виплачується вихідна допомога у розмірі не менше середнього місячного заробітку);
- появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння (звільнення проводиться тільки за попередньою згодою профспілки);
- вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

Не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації.

Переважне право на залишення на роботі при вивільненні працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці (ст. 42 КЗпП)

Згідно норми встановленої ст. 42 КЗпП, при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці.

При рівних умовах продуктивності праці і кваліфікації перевага в залишенні на роботі надається:

- сімейним – при наявності двох і більше утриманців;
- особам, в сім'ї яких немає інших працівників з самостійним заробітком;
- працівникам з тривалим безперервним стажем роботи на даному підприємстві, в установі, організації;
- працівникам, які навчаються у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах без відриву від виробництва;
- учасникам бойових дій, інвалідам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";
- авторам винаходів, корисних моделей, промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій;
- працівникам, які дістали на цьому підприємстві, в установі, організації трудове каліцтво або професійне захворювання;
- працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, — протягом двох років з дня звільнення їх зі служби.

Тема 15. Робочий час

20. Робочий час

Згідно ст. 50 КЗпП нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Згідно ст 51 КЗпП скорочена тривалість робочого часу встановлюється:

- для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (а також учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період

канікул) – 24 години на тиждень. Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини аказаної вище максимальної тривалості робочого часу, передбаченої для осіб відповідного віку (тобто не більше 18 і 12 годин відповідно);

- для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, — не більш як 36 годин на тиждень.
- Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватись за рахунок власних коштів на підприємствах і в організаціях для жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда.

КЗпП передбачає існування **п'яти- і шестиденного робочого тижня** (ст. 52 КЗпП). При п'ятиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку або графіками змінності, які затверджує власник або уповноважений ним орган за погодженням з профспілкою з додержанням установленої в ст. 50 і 51 КЗпП тривалості робочого тижня.

На тих підприємствах, в установах, організаціях, де за характером виробництва та умовами роботи запровадження п'ятиденного робочого тижня є недоцільним, встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем. При шестиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7 годин при тижневій нормі 40 годин, 6 годин при тижневій нормі 36 годин і 4 годин при тижневій нормі 24 години.

П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється власником або уповноваженим ним органом спільно з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевою Радою народних депутатів.

Згідно ст. 53 КЗпП, напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників, крім працівників, зазначених у статті 51 цього Кодексу, скорочується на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні. Напередодні вихідних днів тривалість роботи при шестиденному робочому тижні не може перевищувати 5 годин.

Згідно ст 54 КЗпП, при роботі в **нічний час** встановлена тривалість роботи (зміни) скорочується на одну годину.

Тривалість нічної роботи зрівнюється з денною в тих випадках, коли це необхідно за умовами виробництва, зокрема у безперервних виробництвах, а також на змінних роботах при шестиденному робочому тижні з одним вихідним днем.

Нічним вважається час з 10 години вечора до 6 години ранку.

Згідно ст. 55 КЗпП забороняється залучення до роботи в нічний час:

- вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років;
- осіб, молодших вісімнадцяти років;
- робота жінок в нічний час не допускається, за винятком випадків, передбачених ст. 175 КЗпП (як тимчасовий захід у випадку гострої виробничої необхідності (перелік таких видів робіт і галузей, а також допустимих термінів їх виконання визначається Кабміном), а також для жінок що працюють у господарствах та на підприємствах, де працюють лише члени однієї родини).
- робота інвалідів у нічний час допускається лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (ст. 172 КЗпП).

Згідно ст. 59 КЗпП, **тривалість перерви** в роботі між змінами має бути не меншою подвійної тривалості часу роботи в попередній зміні (включаючи і час перерви на обід). Призначення працівника на роботу протягом двох змін підряд забороняється.

Згідно ст. 62 КЗпП, **надурочні роботи**, як правило, не допускаються. Надурочними вважаються роботи понад встановлену тривалість робочого дня.

Власник або уповноважений ним орган може застосовувати надурочні роботи тільки у таких виняткових випадках:

- при проведенні робіт, необхідних для оборони країни, а також відвернення громадського або стихійного лиха, виробничої аварії і негайного усунення їх наслідків;
- при проведенні громадсько необхідних робіт по водопостачанню, газопостачанню, опаленню, освітленню, каналізації, транспорту, зв'язку – для усунення випадкових або несподіваних обставин, які порушують правильне їх функціонування;
- при необхідності закінчити почату роботу, яка внаслідок непередбачених обставин чи випадкової затримки з технічних умов виробництва не могла бути закінчена в нормальний робочий час, коли припинення її може призвести до псування або загибелі державного чи громадського майна, а також у разі необхідності невідкладного ремонту машин, верстатів або іншого устаткування, коли несправність їх викликає зупинення робіт для значної кількості трудящих;
- при необхідності виконання вантажно-розвантажувальних робіт з метою недопущення або усунення простою рухомого складу чи скупчення вантажів у пунктах відправлення і призначення;

Згідно ст. 63 КЗпП, до надурочних робіт забороняється залучати:

- вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 176);
- осіб, молодших вісімнадцяти років (ст. 192);
- працівників, які навчаються в загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах без відриву від виробництва, в дні занять (ст. 220).
- жінки, які мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, можуть залучатись до надурочних робіт лише за їх згодою (ст. 177).
- залучення інвалідів до надурочних робіт можливе лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (ст. 172).

Згідно ст. 64 КЗпП проведення надурочних робіт має погоджуватися із профспілкою. Згідно ст. 65 КЗпП, надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік. Власник або уповноважений ним орган повинен вести облік надурочних робіт кожного працівника.

Особливості праці жінок

Згідно ст. 174 КЗпП, *забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці*, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню).

Згідно ст. 175 КЗпП, залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід. Перелік цих галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час затверджується Кабінетом Міністрів України. Зазначені у частині першій цієї статті обмеження не поширюються на жінок, які працюють на підприємствах, де зайняті лише члени однієї сім'ї.

Згідно ст. 176 КЗпП, **не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років.**

Згідно ст. 177 КЗпП, жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди.

Згідно ст. 179 КЗпП, на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів — 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів.

Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами обчислюється сумарно і становить 126 календарних днів (140 календарних днів — у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів). Вона надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів.

За бажанням жінки їй надається **відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку** з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства.

Згідно ст. 183 КЗпП, жінкам, що мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини. Ці перерви надаються не рідше ніж через три години тривалістю не менше тридцяти хвилин кожна. При наявності двох і більше грудних дітей тривалість перерви встановлюється не менше години. Перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком.

Згідно ст. 186 КЗпП, на підприємствах і в організаціях з широким застосуванням жіночої праці організовуються дитячі ясла, дитячі садки, кімнати для годування грудних дітей, а також кімнати особистої гігієни жінок.

Згідно ст. 184 КЗпП, **забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років**, а одиноким матерям — за наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда. При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти їм причини відмови у письмовій формі. Відмову у прийнятті на роботу може бути оскаржено у судовому порядку.

Звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців з дня закінчення строкового трудового договору.

Тема 16. Трудова дисципліна. Дисциплінарна відповідальність

21. Дисциплінарна відповідальність

Згідно ст. 147 КЗпП, за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення:

- догана;
- звільнення.

Згідно ст. 148 КЗпП, дисциплінарне стягнення застосовується власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у

зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. У зв'язку з останніми обставинами, дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Згідно ст. 149 КЗпП, до застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення. За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника. Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку.

Ст. 150 КЗпП надає працівникові право оскаржувати дисциплінарне стягнення у порядку, встановленому чинним законодавством. Згідно ст. 151 КЗпП, якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення. Якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і до того ж проявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року. Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

Матеріальна відповідальність у трудових правовідносинах:

Згідно ст. 130 КЗпП, працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків.

При покладенні матеріальної відповідальності права і законні інтереси працівників гарантуються шляхом встановлення відповідальності тільки за пряму дійсну шкоду, лише в межах і порядку, передбачених законодавством, і за умови, коли така шкода заподіяна підприємству, установі, організації винними протиправними діями (бездіяльністю) працівника. Ця відповідальність, як правило, обмежується певною частиною заробітку працівника і не повинна перевищувати повного розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством.

За наявності зазначених підстав і умов матеріальна відповідальність може бути покладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

На працівників не може бути покладена відповідальність за шкоду, яка відноситься до категорії нормального виробничо-господарського ризику, а також за неoderжані підприємством, установою, організацією прибутки і за шкоду, заподіяну працівником, що перебував у стані крайньої необхідності. Працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно покрити її повністю або частково. За згодою власника або уповноваженого ним органу працівник може передати для покриття заподіяної шкоди рівноцінне майно або поправити пошкоджене.

Згідно ст. 132 КЗпП, за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків, працівники, з вини яких заподіяно шкоду, несуть матеріальну відповідальність у розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку. Матеріальна відповідальність понад середній місячний заробіток допускається лише у випадках, зазначених у законодавстві.

Згідно ст. 133 КЗпП, обмежену матеріальну відповідальність несуть:

1) працівники – за зіпсуття або знищення через недбалість матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, — у розмірі

заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку. В такому ж розмірі працівники несуть матеріальну відповідальність за зіпсуття або знищення через недбалість інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;

2) керівники підприємств, установ, організацій та їх заступники, а також керівники структурних підрозділів на підприємствах, в установах, організаціях та їх заступники – у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку, якщо шкоду підприємству, установі, організації заподіяно зайвими грошовими виплатами, неправильною постановкою обліку і зберігання матеріальних чи грошових цінностей, невжиттям необхідних заходів до запобігання простоям, випускові недоброякісної продукції, розкраданню, знищенню і зіпсуттю матеріальних чи грошових цінностей.

Згідно ст. 134 КЗпП, працівники несуть повну матеріальну відповідальність у випадку коли:

- між працівником і підприємством, установою, організацією відповідно до статті 135-1 цього Кодексу укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей, переданих йому для зберігання або для інших цілей;
- майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовою довіреністю або за іншими разовими документами;
- шкоди завдано діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку;
- шкоди завдано працівником, який був у нетверезому стані;
- шкоди завдано недостатчею, умисним знищенням або умисним зіпсуттям матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, а також інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;
- відповідно до законодавства на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків;
- шкоди завдано не при виконанні трудових обов'язків;
- службова особа, винна в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу;
- керівник підприємства, установи, організації всіх форм власності, винний у несвоєчасній виплаті заробітної плати понад один місяць, що призвело до виплати компенсацій за порушення строків її виплати, і за умови, що Державний бюджет України та місцеві бюджети, юридичні особи державної форми власності не мають заборгованості перед цим підприємством.

Згідно ст. 135-3 КЗпП, розмір заподіяної підприємству, установі, організації шкоди визначається за фактичними втратами, на підставі даних бухгалтерського обліку, виходячи з балансової вартості (собівартості) матеріальних цінностей за вирахуванням зносу згідно з установленими нормами.

У разі розкрадання, недостачі, умисного знищення або умисного зіпсуття матеріальних цінностей розмір шкоди визначається за цінами, що діють у даній місцевості на день відшкодування шкоди.

На підприємствах громадського харчування (на виробництві та в буфетах) і в комісійній торгівлі розмір шкоди, заподіяної розкраданням або недостатчею продукції і

товарів, визначається за цінами, встановленими для продажу (реалізації) цієї продукції і товарів.

Згідно ст 136 КЗпП, покриття шкоди працівниками в розмірі, що не перевищує середнього місячного заробітку, провадиться за розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, керівниками підприємств, установ, організацій та їх заступниками – за розпорядженням вищестоящего в порядку підлеглості органу шляхом відрахування із заробітної плати працівника.

Розпорядження власника або уповноваженого ним органу, або вищестоящего в порядку підлеглості органу має бути зроблено не пізніше двох тижнів з дня виявлення заподіяної працівником шкоди і звернено до виконання не раніше семи днів з дня повідомлення про це працівникові. Якщо працівник не згоден з відрахуванням або його розміром, трудовий спір за його заявою розглядається в порядку, передбаченому законодавством.

У решті випадків покриття шкоди провадиться шляхом подання власником або уповноваженим ним органом позову до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду.

Згідно ст 137 КЗпП, суд при визначенні розміру шкоди, що підлягає покриттю, крім прямої дійсної шкоди, враховує ступінь вини працівника і ту конкретну обстановку, за якої шкоду було заподіяно. Коли шкода стала наслідком не лише винної поведінки працівника, але й відсутності умов, що забезпечують збереження матеріальних цінностей, розмір покриття повинен бути відповідно зменшений.

Суд може зменшити розмір покриття шкоди, заподіяної працівником, залежно від його майнового стану, за винятком випадків, коли шкода заподіяна злочинними діями працівника, вчиненими з корисливою метою.

РОЗДІЛ VII. ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Тема 17. Сімейне право України: поняття та предмет правового регулювання

22. Шлюбно-сімейне законодавство

Сімейне право - це галузь права, що врегульовує сімейно-шлюбні та прирівняні до них відносини. Сімейні відносини регулюються *Сімейним кодексом (СКУ)* та іншими нормативно-правовими актами. Сімейний кодекс регулює відносини між подружжям, батьками та дітьми, усиновителями та усиновленими; між бабою, дідом, прабабою, прадідом і внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом і падчеркою, пасинком; іншими членами сім'ї.

Принципи сімейного права:

- одношлюбність;
- свобода і добровільність при укладенні та розірванні шлюбу;
- рівність чоловіка і жінки в особистих та майнових правах.

Ці принципи знайшли своє відображення у ст. 51 Конституції України.

а) Поняття шлюбу, умови і порядок його укладення, підстави і порядок розірвання, та визнання недійсним

Шлюб – це сімейний союз чоловіка і жінки, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану (ст. 21 СК). Згідно вказаної статті проживання спільне проживання чоловіка і дружини без укладення шлюбу, або укладення релігійного обряду шлюбу (вінчання) не є підставою для появи у них прав і обов'язків подружжя.

СК України визначає загальні засади укладання шлюбу. Для укладення шлюбу необхідна згода осіб, які одружуються, і досягнення ними шлюбного віку. *Шлюбний вік встановлюється у 18 років для чоловіків і в 17 років — для жінок (ст. 22 СК).* За заявою особи, яка досягла чотирнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам (ст. 23 СК).

Шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до будь-якого державного органу реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором особисто. Якщо реєстрація шлюбу у визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність через три місяці від дня її подання.

Орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, з їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу. Ст. 30 СК України вимагає від осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, повідомити одна одну про стан свого здоров'я.

Шлюб реєструється через один місяць від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. За наявності поважних причин зареєструватися дозволяється до сплину 1 місяця. Реєстрація шлюбу відбувається у приміщенні ОДРАЦС. В день реєстрації видається свідоцтво про одруження.

Особи, які беруть шлюб, мають право за власним бажанням укласти угоду про вирішення питань сім'ї (*шлюбний договір*), у якій передбачити майнові права і обов'язки подружжя.

Шлюбний договір може бути укладено між особами:

- 1) які подали заяву про реєстрацію шлюбу;
- 2) подружжям.

На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом.

Шлюбним договором регулюються:

- 1) майнові відносини між подружжям;
- 2) визначаються їхні майнові права та обов'язки;
- 3) майнові права та обов'язки подружжя як батьків.

Шлюбний договір укладається у письмовій формі, і засвідчується нотаріусом.

Шлюбний договір може бути змінено подружжям. *Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається.* Угода про зміну шлюбного договору нотаріально посвідчується. *Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору.* Права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього.

Підстави припинення шлюбу:

- внаслідок смерті одного з подружжя або визнання його померлим;
- внаслідок розірвання шлюбу.

Розірвання шлюбу можливе ОДРАЦС за заявою подружжя яке не має дітей (ст. 106 СК), а також за заявою одного із подружжя, якщо інший визнаний зниклим безвісти, недієздатним або засудженим за вчинення злочину до позбавлення волі на строк не менше трьох років (ст. 107 СК). В інших випадках шлюб розривається у судовому порядку за спільною заявою подружжя, чи позовом одного із подружжя.

Подружжя, яке має дітей, має право подавати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у

забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. У разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватись на підставі виконавчого напису нотаріуса через три місяці від дня подання заяви (ст. 189 СК).

Суд виносить рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка, і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей. До закінчення 1 місяця дружина і чоловік мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу (ст. 109 СК).

Згідно зі ст. 110 СК України, позов про розірвання шлюбу може бути поданий одним із подружжя. Разом із тим, позов про розірвання шлюбу не може бути поданий під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки злочину щодо другого з подружжя або дитини. Чоловік, дружина мають право подати позов про розірвання шлюбу в період вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою, а також до досягнення дитиною одного року, якщо батьківство щодо неї визнане іншою особою, або за рішенням суду відомості про чоловіка, як батька дитини виключено із актового запису про народження дитини. Опікун має право подати позов про розірвання шлюбу, якщо цього вимагають інтереси того з подружжя, хто визнаний недієздатним.

Суд виносить рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення.

Розірвання шлюбу, здійснене за рішенням суду, має бути зареєстроване в державному органі реєстрації актів цивільного стану, за завою колишньої дружини або чоловіка. Розірвання шлюбу засвідчується Свідоцтвом про розірвання шлюбу, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України (ст. 115 СК).

Після розірвання шлюбу та одержання Свідоцтва про розірвання шлюбу особа має право на повторний шлюб (ст. 116 СК).

Жінка та чоловік, шлюб між якими було розірвано, мають право подати до суду заяву про поновлення їхнього шлюбу за умови, що жоден із них не перебуває у повторному шлюбі (ст. 117 СК).

Недійсним визнається шлюб, який зареєстрований:

- з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі;
- між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою;
- з особою, яка визнана судом недієздатною.

За заявою заінтересованої особи орган РАЦС анулює актовий запис про шлюб, зареєстрований з цими особами.

За рішенням суду шлюб визнається недійсним (ст. 40 СК):

- якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка (згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства);

- у разі його фіктивності (укладення шлюбу без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя).

Шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований (ст. 41 СК):

- між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною з порушенням вимог СКУ (виняток – вагітність чи народження дитини);
- між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею (виняток – вагітність чи народження дитини);
- з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків;
- з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб (виняток – надання права на шлюб, або ж досягнення шлюбного віку).

Недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, проте *недійсність шлюбу не впливає на обсяг взаємних прав та обов'язків батьків і дитини, яка народилася при цьому шлюбі.*

Згідно ст. 118 СК, шлюб поновлюється у випадку з'явлення особи оголошеної померлою, якщо ніхто із членів подружжя не перебуває у іншому шлюбі. У випадку з'явлення особи оголошеної зниклою безвісти, шлюб може бути поновленим за заявою подружжя, якщо ніхто із членів подружжя не перебуває у іншому шлюбі. В обох випадках статус померлого чи зниклого безвісти має бути скасований у судовому порядку відповідним рішенням.

Ст. 119 СК регулює встановлення режиму окремого проживання подружжя. Згідно ст. 120 СК, майно набуте чоловіком і дружиною в період режиму окремого проживання не вважається набутих у шлюбі, дитина народжена дружиною після спливу 10 місяців не вважатиметься народженою від чоловіка; чоловік чи дружина мають право всиновлювати дітей без згоди іншого члена подружжя.

б) Особисті майнові права та обов'язки подружжя

Сімейний кодекс України встановлює два режими майнових відносин подружжя:

- Особиста приватна власність дружини і чоловіка;
- Спільна сумісна власність подружжя.

Особиста приватна власність поширюється на :

- майно, що належало йому, їй до шлюбу;
- майно отримане під час шлюбу в дарунок чи у спадщину;
- майно, придбане за особисті кошти;
- речі індивідуального користування, навіть якщо вони придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- премії і нагороди, отримані за особисті заслуги;
- кошти, отримані у відшкодування матеріальної чи моральної шкоди;
- страхові кошти;
- плоди і доходи (дивіденди) від речей, що знаходяться в особистій приватній власності.

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові *на праві спільної сумісної власності* незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що *кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.*

Об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу. Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування та розпорядження власністю. Дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї (нього) за час шлюбу. Після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом 1 року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги і якщо її колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу.

Право одного з подружжя на утримання, а також право на утримання, яке особа має після розірвання шлюбу, припиняється у разі поновлення його працездатності, а також реєстрації з ним повторного шлюбу. Дружина, чоловік взаємно зобов'язані брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя. Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, то той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання. Не має права на одержання аліментів чоловік або дружина, чия поведінка в шлюбі була негідною або він (вона) став непрацездатним у зв'язку зі скоєнням ним навмисного злочину.

в) Права та обов'язки дітей і батьків

Батько та мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей незалежно від того, чи проживають вони в шлюбі, чи шлюб припинено. Розрізняють особисті немайнові та майнові права та обов'язки батьків і дітей.

Права батьків на:

- особисте виховання дитини;
- безперешкодне спілкування з дітьми;
- самозахист дитини та звернення до суду;
- визначення місця проживання дитини (з 10 років за згодою батьків і дитини, з 14 років дитина визначає самостійно місце проживання);
- відібрання дитини у особи, що утримує її незаконно.

Обов'язки батьків щодо дітей:

- забрати дитину з пологового будинку;
- зареєструвати народження дитини;
- присвоїти дитині прізвище, ім'я, по батькові;
- виховувати дитину;
- піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток;
- поважати дитину, не піддавати дитину експлуатації, фізичним покаранням, не принижувати гідність дитини.

Майно батьків і дітей може бути сумісним і роздільним.

Права та обов'язки батьків і дітей з матеріального утримання є взаємними.

Ст. 199 СК встановлює обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей, повнолітніх дітей, що навчаються (до 23 років), непрацездатних повнолітніх дітей, що

потребують матеріальної допомоги. З іншого боку, повнолітні діти зобов'язані утримувати своїх непрацездатних батьків, що потребують матеріальної допомоги.

Як правило, обов'язки з матеріального утримання виконуються добровільно. У разі ухилення від цього обов'язку з батьків, з дітей у судовому порядку можуть стягуватися аліменти.

Батьки можуть бути звільнені від сплати аліментів, якщо доход дитини набагато перевищує їхні доходи і цілком забезпечує всі потреби дитини. Виплата аліментів може бути припинена за договором про передачу дитині права власності на нерухоме майно (ст. 188 СК).

Згідно ст. 202 СК, повнолітні діти зобов'язані утримувати батьків, якщо вони непрацездатні та потребують матеріальної допомоги. Такий обов'язок не виникає, якщо батьки були позбавлені батьківських прав і не відновлені в батьківських правах.

Позбавлення батьківських прав:

Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків може мати різні правові наслідки, один із них – *позбавлення батьківських прав*. Згідно зі ст. 164 Сімейного кодексу матір та батька суд може позбавити батьківських прав, якщо вони:

- не забрали дитину з пологового будинку без поважної причини, протягом шести місяців не виявляли до неї батьківського піклування;
- ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- жорстоко поводяться з дитиною;
- є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини; примушують її до жебракування та бродяжництва;
- засуджені за вчинення умисного злочину стосовно дитини.

Новий Сімейний кодекс передбачив можливість відібрати дитину в батьків без позбавлення їх батьківських прав. Таке може статися за рішенням суду не тільки у названих вище випадках, а також у випадках, якщо проживання дитини з батьками небезпечні для життя, здоров'я і морального виховання.

У виняткових випадках, у разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю дитини органи опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. Тоді дитину передають другому з батьків, бабі, діду, родичам або органів опіки та піклування. Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від батьківського обов'язку щодо утримання дитини.

2) Особливості правових інститутів усиновлення, опіки та піклування

Усиновлення – це прийняття усиновителем у свою родину особи на правах сина чи дочки, здійснене на підставі судового рішення. Регулювання правовідносин, що складають правовий інститут усиновлення здійснюється на підставі статей глави 18 СК. *Усиновленою* може бути неповнолітня дитина, а у *виняткових* – повнолітня особа, що не має матері, батька або позбавлена їхнього піклування. *Усиновителем* може бути повнолітня дієздатна особа, старша від усиновленої не менше ніж на 15 років (при усиновленні повнолітньої особи – на 18 років). Не має права бути усиновителем особа, позбавлена батьківських прав, що зловживає спиртними напоями чи наркотичними речовинами, не має постійного місця проживання і постійного доходу.

Громадяни України, що бажають усиновити дитину, беруться на облік відповідними державними органами, органами місцевого самоврядування, а іноземні громадяни – Центром усиновлення дітей. Категорично заборонена посередницька і комерційна діяльність з усиновлення дітей.

Переважне право на усиновлення має громадянин України:

- в сім'ї якого виховується дитина;
- який усиновляє кількох дітей, які є братами, сестрами;
- який є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиновляється;
- який є родичем дитини;
- переважне право на усиновлення дитини має подружжя.

З моменту здійснення усиновлення припиняються всі права й обов'язки між батьками та родичами за походженням особи, яку усиновили, а виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між усиновлювачем та усиновленою ним особою.

Для виховання неповнолітніх дітей, що залишилися без батьківського піклування, захисту їх прав та законних інтересів встановлюються **опіка** та **піклування**. Регулювання правовідносин, що складають правові інститути опіки та піклування здійснюється на підставі статей глави 19 СК.

Опіка – засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів малолітніх дітей, які не досягли 14 років і залишилися без піклування

Піклування – засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх віком від 14 до 18 років.

Опікуном (піклувальником) може бути тільки повнолітня дієздатна особа, переважно з близьких підопічному осіб. Опікун (піклувальник) має право і зобов'язаний виховувати підопічних, піклуватися про них, захищати їхні права й інтереси. Обов'язки з опіки і піклування виконуються *безоплатно*.

Опікун, будучи законним представником підопічного, *здійснює угоди* від його імені та в його інтересах. Піклувальник *дає згоду на здійснення підопічним угод*, які той за законом не має права здійснити самостійно. Невиконання обов'язків опікуном (піклувальником), зловживання правами, залишення підопічних дітей без нагляду і турботи тягне юридичну відповідальність аж до кримінальної.

Патронат — це виховання дитини, позбавленої батьківського піклування, у сім'ї іншої особи (патронатного вихователя) за плату.

Патронатні відносини встановлюються договором між органом опіки і піклування і громадянином (патронатним вихователем). Договір вимагає згоди дитини, якщо вона досягла 14 річного віку. Термін дії договору до 18 років. За виховання дитини патронатному вихователю встановлюється плата, розмір якої визначається угодою між ним і органом опіки і піклування. Регулювання правовідносин, що складають правовий інститут патронату здійснюється на підставі статей глави 20 СК.

ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ ДОМАШНІХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ

Оскільки значна частина матеріалу програми навчальної дисципліни основи правознавства виноситься на самостійне опрацювання студентів-заочників, головною формою контролю їхніх знань є домашня контрольна робота. Для того щоб робота була ефективною і результативною вона має бути організована за таким алгоритмом:

- 1) Попередньо опрацюйте зміст короткого теоретичного посібника з дисципліни «Основи правознавства».
- 2) Вірно підберіть завдання своєї домашньої контрольної роботи. Варіант вашої контрольної роботи визначається за останньою та передостанньою цифрами присвоєного вам шифру, які ви підставляєте в таблицю варіантів контрольної роботи (див. наступну сторінку) де у вертикальній лінії А знаходяться передостанні цифри шифрів, а у горизонтальній лінії Б – останні цифри шифрів. Перетин вертикальної лінії А і горизонтальної лінії Б дають номери завдань вашої контрольної роботи з яких перші чотири – теоретичні, п'яте – практичне завдання. Приміром, якщо передостання цифра вашого шифру 5, а остання цифра – 3, то перетин цих цифр за таблицею дає завдання 2, 12, 27, 34, 49.
- 3) Правильно запишіть зміст визначених за варіантом завдань. Користуючись коротким теоретичним посібником і позиціями зі списку рекомендованої літератури підготуйте теоретичні завдання варіанту.
- 4) Практичне завдання контрольної роботи демонструє вміння студента користуватися нормативно-правовою базою. Після умови кожної задачі зазначається нормативно-правовий акти на який студент має спиратися при вирішенні задачі. Практичне завдання (задача) зараховується лише в тому випадку, якщо її рішення містить посилання на конкретні статті того чи іншого нормативно-правового акту.
- 5) Контрольна робота виконується в учнівському зошиті в рукописній формі. Оптимальний обсяг контрольної роботи повинен складати не менше 20 сторінок.
- 6) На титульній сторінці чи обкладинці зошита вказуються:
  - ✓ шифр студента;
  - ✓ дисципліна з якої виконується контрольна робота
  - ✓ курс і шифр групи студента, відділення
  - ✓ прізвище ім'я по батькові студента
  - ✓ адреса студента та інша контактна інформація необхідна для зворотного зв'язку зі студентом навчальної частини заочного відділення (інформація вказується у правому нижньому кутку)
- 7) Наприкінці роботи вказується список літератури, фактично використаної при написанні контрольної роботи.

Варіанти контрольної роботи

А	Б	Остання цифра шифру									
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Передостання цифра шифру	0	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
		11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
		21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
		40	39	38	31	36	35	34	33	32	37
		41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
	1	9	10	7	6	5	4	3	1	8	2
		19	18	20	17	16	15	14	12	13	11
		30	29	28	27	26	25	24	23	21	22
		39	40	37	38	31	32	33	34	35	36
		42	43	44	45	46	47	48	49	50	41
	2	8	7	12	5	4	6	2	1	9	3
		18	19	17	20	12	14	13	15	11	16
		28	23	24	25	21	27	22	29	30	26
		38	31	32	40	34	35	36	37	39	33
		43	44	45	46	47	48	49	50	41	42
	3	7	6	9	10	3	2	1	8	5	4
		17	18	19	16	20	11	12	14	13	15
		28	24	25	26	27	23	22	21	29	30
		37	38	31	32	33	34	35	36	40	39
		44	45	46	47	48	49	50	41	42	43
	4	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5
		16	15	14	13	12	20	18	19	17	11
		24	26	27	28	29	30	25	22	23	21
		40	31	36	37	38	39	34	35	32	33
		45	46	47	48	49	50	41	42	43	44
	5	5	4	3	2	1	10	7	9	8	6
		15	14	13	12	11	16	20	19	18	17
		28	30	25	27	21	23	22	29	24	26
		40	39	33	34	35	36	37	38	31	32
		46	47	48	49	50	41	42	43	44	45
	6	4	3	2	1	8	9	10	6	5	7
		14	15	13	12	17	16	11	20	19	18
		26	22	21	23	25	28	30	24	29	27
		32	31	40	35	36	37	38	33	39	34
		47	48	49	50	41	42	43	44	45	46
	7	3	2	1	4	5	7	9	10	6	8
		13	17	15	16	14	12	18	11	20	19
		26	24	25	23	22	21	29	30	26	28
		31	33	32	34	35	36	37	39	40	38
		48	49	50	41	42	43	44	45	46	47
	8	2	1	6	7	3	8	4	5	10	9
		18	13	14	11	20	16	15	16	19	12
		28	30	22	23	24	25	26	27	29	21
		40	38	35	36	37	31	32	33	34	39
		49	50	41	42	43	44	45	46	47	48
	9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
		30	21	28	27	26	25	24	23	22	29
		39	31	40	32	33	34	35	36	37	38
		50	41	42	43	44	45	46	47	48	49

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ ДОМАШНЬОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

І БЛОК: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАВДАННЯ:

- Запитання 1.** Поняття держави та її ознаки
- Запитання 2.** Поняття форми держави
- Запитання 3.** Поняття права та його ознаки
- Запитання 4.** Поняття системи права
- Запитання 5.** Поняття джерел права.
- Запитання 6.** Нормативно-правові акти
- Запитання 7.** Поняття, види і склад правопорушення
- Запитання 8.** Поняття і види юридичної відповідальності
- Запитання 9.** Поняття громадянства. Набуття і припинення українського громадянства
- Запитання 10.** Оформлення прав людини у міжнародно-правовій практиці
- Запитання 11.** Конституційні права свободи і обов'язки людини і громадянина
- Запитання 12.** Фізична особа як суб'єкт цивільно-правових відносин
- Запитання 13.** Юридичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин
- Запитання 14.** Право власності
- Запитання 15.** Поняття представництва у цивільному праві
- Запитання 16.** Поняття зобов'язання. Види забезпечення виконання зобов'язання
- Запитання 17.** Поняття цивільно-правового договору. Окремі види цивільно-правових договорів
- Запитання 18.** Поняття адміністративного правопорушення. Види адміністративних стягнень
- Запитання 19.** Поняття злочину. Суб'єкт злочину
- Запитання 20.** Кримінальне покарання
- Запитання 21.** Трудові правовідносини
- Запитання 22.** Поняття, зміст і види трудового договору
- Запитання 23.** Поняття випробувального терміну у трудовому праві
- Запитання 24.** Підстави припинення трудового договору
- Запитання 25.** Особливості розірвання трудового договору з ініціативи працівника
- Запитання 26.** Особливості розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу
- Запитання 27.** Пільги при скороченні штату
- Запитання 28.** Робочий час і час відпочинку

- Запитання 29.** Надурочні роботи і роботи в нічний час
- Запитання 30.** Особливості праці жінок
- Запитання 31.** Дисциплінарна відповідальність
- Запитання 32.** Матеріальна відповідальність у трудових правовідносинах
- Запитання 33.** Підстави повної матеріальної відповідальності
- Запитання 34.** Поняття шлюбу, умови і порядок його укладення
- Запитання 35.** Підстави, порядок розірвання та визнання шлюбу недійсним
- Запитання 36.** Особисті майнові права та обов'язки подружжя
- Запитання 37.** Права та обов'язки дітей і батьків
- Запитання 38.** Позбавлення батьківських прав
- Запитання 39.** Особливості правового інституту усиновлення,
- Запитання 40.** Інститути опіки піклування та патронату у сімейному праві

II БЛОК: ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ:

41. Задача. Через 5 місяців після прийняття на роботу 17-річний підсобний робітник Петров звернувся до директора їдальні з проханням надати йому відпустку в зв'язку із санаторним лікуванням. Директор в наданні відпустки відмовив, посилаючись на те, що Петров не відпрацював 6 місяців. Чи була правомірною відмова директора їдальні?
(рекомендована література: *Кодекс законів про працю України*)

42. Задача. Громадянка Пилипенко та громадянин Федоров знаходилися в зареєстрованому шлюбі 20 років. Через два роки після припинення шлюбу Федоров внаслідок побутової травми став інвалідом I групи. Вважаючи, що призначена йому пенсія недостатня для прожиття, Федоров звернувся до суду з позовом до Пилипенко про стягнення аліментів на своє утримання. Пилипенко позов не визнала, посилаючись на те, що шлюб із Федоровим розірвано. Чи буде задоволено позов громадянина Федорова?
(рекомендована література: *Сімейний кодекс України*)

43. Задача. Визначте вид матеріальної відповідальності у зв'язку із заподіянням шкоди підприємству громадянського харчування в наслідок:

- а) зіпсування напівфабрикатів при їх виготовленні;
- б) нанесення робітником матеріальних збитків підприємству громадського харчування у неробочий час;
- в) дій працівника, що мають ознаки кримінального злочину;
- г) пошкодження працівником матеріальних цінностей отриманих за дорученням;

(рекомендована література: *Кодекс законів про працю України*)

44. Задача. Майстер цеху Петров отримав на підприємстві трудове каліцтво в наслідок якого перебував на лікуванні п'ять місяців. Посилаючись на норми трудового законодавства адміністрація заводу звільнила Петрова у зв'язку з нез'явленням його на роботу протягом більш ніж чотирьох місяців через тимчасову непрацездатність. Петров додав позов до суду у зв'язку із неправомірним на його думку звільненням. Чи правомірно вчинила адміністрація заводу? Чи буде задоволено позов Петрова?

(рекомендована література: Кодекс законів про працю України)

45. Задача. Через півроку після закінчення технікуму за фахом кухар-офіціант громадянин Філоненко влаштувався працювати за фахом до готельно-ресторанного комплексу «Асторія». Попри те, що отримана спеціальність і розряд, а також проходження виробничої практики в закладах подібного типу дозволи Філоненку виконувати покладені на нього трудові функції, адміністрація готельно-ресторанного комплексу призначила йому три місяці випробувального терміну посилаючись на специфіку роботи (п'ятизірковий статус закладу, обслуговування VIP-клієнтів і т.д.). Дайте правову оцінку діям адміністрації закладу.

(рекомендована література: Кодекс законів про працю України)

46. Задача. Двоє громадян України Іван і Віктор поїхали на роботу до Російської федерації. Іван уклав контракт на проходження військової служби, Віктор влаштувався працювати на гірничо-видобувному комбінаті. Яким чином зміниться правовий статус обох осіб після повернення в Україну?

(рекомендована література: Закон України «Про громадянство України»)

47. Задача. Громадянин Сидоренко І. з'ясував, що з його заробітної платні вираховуються профспілкові внески, хоча він не писав заяви на вступ до профспілки. Адміністрація установи пояснила, що прийняті на роботу співробітники автоматично стають членами профспілки. Чи має в даній ситуації місце порушення конституційних норм?

(рекомендована література: Конституція України, розділ II)

48. Задача. Громадянин Вірменії Погосян А. що протягом 3 років на законних підставах проживає в Україні і займається легальною підприємницькою діяльністю порушив клопотання про отримання громадянства України. Чи буде задоволене клопотання громадянина Погосяна А?

(рекомендована література: Закон України «Про громадянство України»)

49. Задача. Громадянин Поляков С. був притягнений до кримінальної відповідальності за приховування доказів у справі про господарські махінації, на підставі відмови свідчити в суді проти обвинуваченої – громадянки Полякової Н. яка доводиться йому сестрою. Чи є правомірним рішення суду про

притягнення громадянина Полякова С. до кримінальної відповідальності? Відповідь аргументуйте.

(рекомендована література: Конституція України, розділ II)

50. Задача. Дайте правову оцінку ситуаціям:

а) Громадянин Л. (17 років) був притягнений до адміністративної відповідальності за статтею 173 КУпАП – дрібне хуліганство. За вироком суду громадянину Л. було призначено адміністративне стягнення у вигляді адміністративного арешту. Чи може (і на якій підставі) бути оскаржене рішення суду?

б) Група молодиків пошкодила приватне майно, після чого була затримана співробітниками правоохоронних органів. Протиправне діяння вчинене молодиками мало ознаки злочину передбаченого Кримінальним кодексом України. На суді молодики заявили, що не усвідомлювали протиправність своїх дій, оскільки перебували в стані наркотичного сп'яніння. Адвокат наполіг на визнанні судом факту обмеженої осудності своїх підзахисних на час скоєння правопорушення. Чи буде задоволене клопотання адвоката? Яке рішення винесе суд?

(рекомендована література: а) Кодекс України про адміністративні правопорушення; б) Кримінальний кодекс України, Загальна частина)

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

а) навчальна література:

1. Забарний Г.Г. Основи держави і права. – К.: 2002
2. Ківалов С.В. Основи правознавства України. – Х.: Одіссей, 2006. – 368 с.
3. Конституційне право / за ред. Ю.М. Тодики і В.С. Журавського. – К.: Ін Юре, 2002. – 544 с.
4. Копейчиков В.В. Правознавство. – К.: Юрінком інтер, 2003
5. Ортинський В.Л. Основи права України. – Львів, 2005
6. Пилипенко П.Д. Трудове право України. – К.: Ін Юре, 2004
7. Шевченко Я.М. Цивільне право України (в 2-х частинах). – К.: Ін Юре, 2004

б) нормативно-правова база:

8. Конституція України
9. Закон України «Про громадянство України»
10. Кодекс Законів України про працю
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення
12. Кримінальний кодекс України
13. Сімейний кодекс України
14. Цивільний кодекс України

Зміст

Загальні методичні рекомендації	3
Короткий посібник для опрацювання теоретичного матеріалу винесеного на самостійну роботу	4-39
Методичні рекомендації по написанню контрольної роботи	40-45
Список рекомендованої літератури	46

РЕЦЕНЗІЯ

на методичний посібник по виконанню контрольної роботи
з дисципліни «Основи правознавства»
викладача Полтавського комерційного технікуму
Литвина Т.С.

Методичний посібник розроблено викладачем дисципліни «Основи правознавства» Литвином Т.С. згідно робочих навчальних програм спеціальностей «Харчові технології» і «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» для студентів заочної форми навчання на базі професійно-технічної освіти.

Опанування навчальної дисципліни «Основи правознавства» є важливою і невід'ємною складовою формування правосвідомості, правової культури і юридичної грамотності молодого громадянина, без чого не може відбутися ні правова демократична держава ні громадянське суспільство.

Навчальний посібник містить загальні методичні вказівки, теоретичний матеріал курсу, методичні вказівки по виконанню контрольної роботи, завдання контрольної роботи, список рекомендованої літератури.

Зміст навчального посібника охоплює всі змістовні модулі, що дозволяє студентам самостійно засвоїти достатній обсяг теоретичного матеріалу. Матеріал посібника викладено змістовно, логічно. Окрему увагу в навчальному посібнику відведено трудовому праву, що має безпосередній зв'язок із практично-прикладною діяльністю студентів-заочників вказаних спеціальностей. Посібник також містить конкретні вказівки по вирішенню елементарних задач з правознавства (практичних завдань).

Рецензент:

Пивоварська К. Б., к.і.н, доцент,
зав. кафедрою правознавства
ПНПУ імені В.Г. Короленка